

Rabinska poezija.

Napisao rabin Dr. M. Margel, Zagreb.

Rabinska je poezija druga faza biblijske, pa je s ovom u najtijesnijem savezu. Uza sav naučni rad od gotovo jednoga vijeka, što obuhvata inače temeljita istraživanja Zunza, Geigera, Franza Delitzscha te u najnovije doba Elbogena, Brodya i Wienera, nije jevrejska poezija, sadržana u talmudsko-midrašijskoj književnosti, još iscrpivo obradjena. No kako se ti rabinski pjesmotvori ne dadu odmah na prvi pogled razabrati, valja ih zapravo tek otkriti. Često se naime usred predavanja ovoga ili onoga učitelja Talmuda ili Midraša, koje se doima kao proza, nadje koja prastara, dragocjena jevrejska pjesma. Držim, da mi je uspjelo otkriti u ovoj književnosti nekoliko takovih pjesama, kao na pr. purimsku pjesmu »Adam roš lijeurim« (Adam je prvi među stovovima), »Im ejn gdajim« (Kad nema jaradi), »Eser midot« (Deset mjera) i t. d., što ih u ovoj raspravi uz neke druge, djelomice već poznate pjesme priopćujem. Nadalje držim, da sam u rabinskoj knjizi prvi put otkrio iste one pjesničke forme, što su već odavna ustanovljene u biblijskoj književnosti.

Kad je profetizam pun poezije u židovskom narodu prestao, pjesnički je duh ipak još i dalje djelovao te svojim žarkim sjajem zagrijao kruti očaj tmurne noći galuta. Rabinsku poeziju ne valja kao ni Bibliju, Homera, Eddu i Nibelungenlied zamišljati slučajnim proizvodom hira pjevajućih masa. Već je Goethe odavna rekao, da se ništa samo od sebe ne pjeva. I najjednostavnija narodna pjesma, najnezatnija bajka i sitna lokalna priča pretpostavlja već u postanku i razvitku svome ono, što zovemo umjetnošću, naime taloženje pojedinih prolaznih događaja u jedno jedinstveno naziranje. Jednostavno i suho, pa opet u velikim crtama snažno, što je u značaju rabinske poezije, gane i potresa nas osobito. Vidimo ovdje, kako se pjesnički duh u velikim nasrtima bori s predmetom i osjećamo čuvstvo goleme uzbudjenosti i dizanja duha. Čini se, kao da su prirodna i umjetna poezija jedna drugoj izmicala, ali se ipak nalaze i stapaju u harmoničnu cjelinu.

Rabinska je poezija slika i prilika psihološke povijesti židovskog naroda. Sukladna s pojmom židovske vjere najčišći je i najuzvišeniji izjev bogodanog pjesništva velikih proroka. Uza svu jednostavnost otkriva nam ona najdublje i najveće vrline židovske duše i podaje svojim divnim tvorevinama neki osobiti čar, koji krili nad neoskvrnjenom svježinom židovskoga osjećanja.

Kad su Rimljani uništili židovsku državu, nije Agada, koju s pravom zovu pjesništvom u prozi, služila samo Bibliji kao tumač njenih zahtjeva, već se istakla samostalnom pjesnikinjom prekrasnih pjesama, bajki, poredaba i sentenca i time je postala neiscrpivim vrelom utjehe naroda, potresenoga u čitavome organizmu. Puk se priučio smatrati svoj odnošaj prema Bogu onako, kako su mu knjige kazivale, njegove su predodžbe kao i njegovi životni nazori vezani o silne govore proroka. Agadisti su pokazali toliko smisla i za sadržaj i za oblik, da je Agada, crpajući u jednu ruku iz Biblije, a u drugu iz važnih — toliko sudbosnih — dogadajaja, postala jednovitom, velikom pjesmom.

Postanak te rabinske poezije valjalo bi, čini se, tražiti u ovoj rečenici Talmudovoj: »Iza smrti posljednjih proroka Hagaja, Zeharje i Maleahija nestalo je u Židovstvu svetog (proročanskog) duha, ali ipak još nije zanijemio Bat-kol« (Sanhedrin 11a, Sota 48 b). Ako ne mislimo, da Bat-kol znači većinom rabinsku muziku, onda bi od čitave historijske istine napomenute rečenice preostala tek neizvjesna bajka. Doslovan je prijevod riječi Bat-kol »glas kćerice«, to jest glas glasa, drugotni glas, koji čujemo uslijed prvoga; dakle jeka u običnom smislu. Ako ispedimo razna mjesta u Agadi, koja suviše s »Bat-kol«, opaziti ćemo odmah, da se mnijenja talmudista o »Bat-kol« razilaze. U grčko-židovskoj književnosti veli se mjesto »Bat-kol« (fone ek ton uranon) (glas s neba). Bat-kol jest jeka, sekundarni stepen proročkoga pjesništva, jeka svetoga duha u prvotnijoj biblijskoj poeziji. Priča o boginji »Harmoniji« daje tome izvanrednu analogiju.

»Harmonija, kći Ljubavi, revno je Jupitra kod stvaranja pomagala. Majčinskom je darežljivošću dala svakom nastajućemu stvoru jedan zvuk iz svoga srca, koji mu je svom nutarnjosti prodirao, bivstvo spajao u jedinstvo i ujedinio ga sa rođenicima. Napokon se dobra mati iscrpila, a kako je po porodu svome bila samo na pola besmrtna, valjalo joj se sad životom rastati od svoje djece. S molbom pade pred prijestolom Jupitrovim i reče: »Silni Bože, neka mojeg tijela nestane izmedju bogova, ali moga srca, moga čuvstva nemoj uništiti i ne rastavi me posve od onih, kojima sam dala život iz srca svojega! Bar nevidljiva htjela bih da budem uz njih, da svaku sreću ili nesreću, koju sam im prouzročila, davši im sposobnost osjećanja, s njima dijelim, s njima čutim!« — »A što bi ti koristilo, da nevidljiva i nevidjena s njima proćućuješ njihove nevolje, a nikako im ne bi mogla pomoći, nikako im se ne bi mogla pokazati? Jer to ti uskraćuje neopozivi sud Sudbine«. — »A ti mi daj, da im barem odgovaram, da neopažena ponavljam zvukove njihova srca i moje će se materinje srce utješiti«. — Jupiter je se lako dotakne i nestade je: postala je bestjelesnom, posvudašnjom jekom. Gdjegod zvuči glas njezina djeteta, materino srce zvuči za njim: iz svakog bića, iz svakog bratskog stvora zbori ona glasom tuge i radosti, sukladnim gla-

som harmoničke žice. Ona prodire i kroz najtvrdju hrid i oživljava osamljenu mrtvu šumu (sравни: Ovidije, *Metamorph.* III, 339—510. Herder, *Paranythien* »Die Echo«).

U rimskoj priči postaje »Harmonija« po smrti Eho, odzivom uzbudjene mašte, koja na visokim brdima, u dubokim šumskim dolovima, na širokom moru, izvoru, zdencu i na livadama čuje jekovite zvukove. Sve prirodno bivanje i svako očitovanje života odjekuje nestala boginja.

U rabinskoj poeziji postaje »Harmonija« Ruah-Hakodeša, svetog duha proročanskih pjesmotvora, slabog jekom, ječećim Bat-kolom, odjekom i pazvukom. Taj Bat-kol, ta jeka odjekuje po predaji talmudskoj kao glas s neba na mjestima, bogatim mnogim dodadjajima, u razvalinama, čas strašno, prijeteći i zapovijedajući, čas gučući poput goluba (sравни Berahot 3a).

Općeniti nosilac pjesničke umjetnosti jest jezik. Kad je zamukla proročka muza, nije ujedno prestala u židovskom narodu i stvaralačka moć jevrejskog jezika. Među nežidovskim teolozima, koji običaju jevrejski jezik učenjačkom ozbiljnošću smatrati mumijom, kao i u jednom dijelu našega naroda, koji misli, da je ovome jeziku i među zidovima sinagoge sudjeno, da propadne i da se zaboravi, još uvijek krivo se misli, te se »sveti jezik« skamenio za uvijek u pisanim spomenicima. Krivo se spoznaje sposobnost ovoga jezika za razvijanje, kad se u knjizi »Kohélet« nazrijeva njezin raspad. Baš u toj knjizi, koja je, — kako je dokazano —, nastala u trećem vijeku prije običnog računanja vremena, očituje se ogromno bogatstvo prastarog, ali uvijek novog jezika. Davno je već historijski utvrđena i po nepristranim učenjacima dokazana činjenica, na koju je već upozorio J. Levy (*Wörterbuch* III. s. v. עבר), da veći dio jevrejskih sastojina rabinske književnosti potječe iz onog doba, u kom biblijsko jezično blago još uopće nije bilo posvema opisano. Starije od poslednjih biblijskih knjiga jesu prve Mišne u »Rečenicama otaca«, koje su bez sumnje nastale nekoliko stoljeća prije običnog računanja vremena. Pa i o drugim Mišnama i Borajnama može se isto dokazati. Prama tome ne može se povući oštra granica između jezika biblije i rabinskoga jevrejskog jezika. Rabinska poezija je sekundarna, jer je ne provejava »Ruah-Hakodeš«, sveti duh pjesničkijega i zanosnijega govorničkoga dara snažnih proroka. Ali ona teče bistra i jasna, a u njoj se zrcali istinska, prava narodna poezija. Njezin se jezik zato javlja djelomice i u aramejskom ruhu.

Obilježja unutrašnjeg odnošaja između pjesništva i jezika daju dvije pojave, koje su po svojim osebinama srodne, i ako po svojim odnošajima idu u sasvim različite kategorije, a to su mit ili bajka i govornički tropi i figure. Oboje je proizvod pjesništva, koje u jeziku neposredno na čovjeka djeluje. Mit je u rabinskoj književnosti jednako kao i u različnih naroda zaseban, gotov svijet vjerovanja. On ne odrazuje pripovijetke o djelima i

dogadjajima pradoba tačno historijski, već različno proširene i iskićene, kako su se u narodu predajom od usta do usta prenašale. Većinom nastaje iz tužne sadašnjosti, pred kojom je bila sretna prošlost, a koja sad treba da pridžiše svjetujućim i hrabreći. Bez obzira za logične ispravnosti i kronološki tečaj događajaja obradjuje mit svoj predmet prema običajima i načinu života svoga vremena, želi samo da izrazi vladajuća narodna čustva, nade i očekivanja toga vremena. Mit je ponajviše proizvod mašte, pa ga valja shvaćati više čuvstvom nego li razumom. U njegovu se prikazivanju zrcale običaji, vjerske predodžbe i nazori židovskog naroda i svih njegovih patnja i nada. Rabinska književnost nije uvijek izmislila sve u njoj nakrcane priče i mite, ali je ono, što je primila iz tuđjih kulturnih krugova, manje ili više vjerno sačuvala i za svoje svrhe najstorski upotrijebila. U rabinskoj se književnosti razvila regbi klasična mitologija, a u tome leži i iskonska poezija. Ako se u priči o »certaču kruga« Honi-u (Honi Hameagel) pripovijeda, kako je nacrtao krug i stao u njegovo središte, da se za kišu pomoli (Taanit 19a), to time svako obrazovano shvaćanje spaja neposredno predodžbu o prirodnim pojavama bure, kiše, groma i vodene bujice. U svakoj na oko jednostavnoj priči nalazimo već mitološku sliku u uskoj vezi s općom poetičkom slikom, s tropom. Duhovite i pjesnički iskićene slike Raba bar Bar-Hane (uporedi osobito Baba Batra 73a—74b) sjećaju na homersku poeziju. Htio bih samo da iznesem jednu sliku: »Dodji, da ti pokažem mjesto, gdje se nebo i zemlja ljube« — reče jedan pustinjač Raba bar Bar-Hani. »Položih košaru na nebeski prozor. Za kratkog vremena večernje molitve čudnim načinom nestade košare. Sav zabezeknut viknem: Kud li je košara? Ima li zar tatova ovdje? Tada odgovori pustinjač, koji je znao dublje gledati: Ne vidiš li nebeski kotač, koji se neprestano giblje?« — Umjetnik bi ovu sliku po prilici ovako prikazao: Visoko pragorje. Sunce u obliku ogromne ognjene kruglje baš se sprema, da za koji časak iščezne s obzora, koji se kruži tik uz podnožje gorja. Na vrhu jednoga brijega vide se dva čovjeka, koji se ističu visoko ponad svjetske buke: sablasti sličnoga pustinjaka i rabina, koji je u jagmi za znanjem ovamo zalutao. Pustinjač upire značajno prstom u predjel na obzoru, koji se jasno ističe i gdje će sunce za koji čas zaći, dok rabi skida s ramena tešku košaru i meće je tamo, da se bez bremena sasvim može da preda večernjoj molitvi. To je ono, što Spinoza veli: »Pojednosti, koje se u pojavama pokazuju, samo su efemerne forme, nabrani talasi u uzburkanom moru vječnoga bivstva«.

Najljepša je prednost rabinske poezije, da nam talmudski pjesnik daje, da Boga u svijetu, a svijet u Bogu tražimo i nadjemo. Obzirom na raskidani položaj židovskoga naroda, koji pod jarmom strašne tiranije stenje, ima u Midrašu (Semot raba, paraša 23; Sir-Hasirim raba I, 37) vrlo zanimivo razjašnjenje o rabinskoj poeziji. Glasi: Sve pjesme, što se sad pjevaju, imaju

ženski nastavak — »šira« mjesto »šira« -- isto kao žena, koja ima bolove, radja i opet radja. U budućnosti naprotiv, u sretnije doba, glasit će pjevanje muški, kako to u Ješaji 42, 10 piše: »Pjevajte Gospodu nov pijev!« Doista se rabinska poezija ograničuje na elegije iz usta »sofđanima« (naricalaca), što više i vesela pjesma pri ordinacijama, svadbi, gozbama, pri pozdravu i oproštaju i u drugim prilikama zvuči elegijski.

U popijevci, koja je najobičnije lirski i za koju s punim pravom vrijede riječi Horacijeve:

Quodsi me lyricis vatibus inseris,
Sublimi feriam sidera vertice,

ima pripjev (refrain). Metričke forme proroka javljaju se i tu u svome najmarkantnijem obliku. I ovdje je bitna karakteristika strofe strogim jedinstvom misli sačuvana. Strofe stoje naime u nekom međusobnom savezu. Isti prvobitni oblici, što ih je pokojni slavni semitolog bečke univerze prof. Dr. D. H. Müller otkrio u proročkim knjigama Biblije i iznio u svom znamenitom djelu »Die Propheten in ihrer ursprünglichen Form« (Wien 1895.), vrijede i za rabinsku poeziju, kako to tečajem ove rasprave dokazujem. Time je ujedno obrazložena moja na početku iznesena tvrdnja, da se rabinska poezija ima smatrati samo nastavkom biblijske.

Po D. H. Mülleru se vez između dvije strofske jedinice zove responzija, i to, kad u gradji strofe stanoviti dijelovi jedan drugome odgovaraju. Ovo odgovaranje zbiva se jednakom konstrukcijom kao i jednakim ili oprečnim misaonim formama (Wendungen, tour de sentence). Responzija može biti potpuna, t. j. takova, gdje svaki redak (stih) jedne strofe odgovara paralelnom retku druge strofe; ili nepotpuna, t. j. takova, gdje samo početni ili krajnji reci ili odredjeri reci ili na istom mjestu jedan drugome odgovaraju.

Dok responzija prikazuje regbi jednaki organizam dviju ili više strofa, veže druga umjetnička forma po dvije strofe zajedno. Ova se umjetnička forma zove konkatenacija. Ona veže, kako je to u naravi same stvari, završetak jedne strofe s početkom iduće tim, što zadnji redak jedne strofe misaono ili formalno prelazi u iduću.

Pogledajmo dakle ovakovu rabinsku pjesmu, koja pomenu-tim, po Mülleru u Bibliji otkrivenim umjetničkim formama najvećim dijelom odgovara.

PUTNIČKA PJESMA.

I.

Jedared, kad bijah išao putem,
Od ruševina, što ima ih Jeru-
[solim,
Skrenuh u jednu, da molim.

I dodje El' jahu, u dobru nek
[spomen mu bude —,
Na pragu ruševine čekajuć na
[me postoja,
Dok svrši se molitva moja.

II.

A jedvice svrši se molitva moja,
Tad reče mi: Rabi, mir da je
[s tobom!

I rekoh mu: Rabi i majstore
[mir da je s tobom —

I reče mi: Zašto si korake
[svoje, moj sine,

Skrenuo s ravnoga puta u ove
[ruševine? —

A ja mu odvratih: Da molim.

III.

Zar n'jesi mog'o na putu da
[moliš? —

Odgovori on. A ja mu tad
[ovako rek'o:

Znaj, bio je strah u meni; da
[ne bi me neko

Od onih, što hodaju putem,
[prekid'o, kad molim.

A n'jesi li mog'o — on će
[mi na to tad reći —

Izmoliti molitvu kratkih riječi?

IV.

Onoga dana, kad to će mi pro-
[rok spomenut',

Ja od njeg saznadoh ove tri
[stvari:

Saznadoh, u ruševine da ne
[treba skrenut',

Saznadoh, da moli se idući
[ravnim putem,

Saznadoh, tko moli se idući
[ravnim putem,

Taj moli tek molitvu kratkih
[riječi.

O ovoj »Putničkoj pjesmi« (Berahot 3 a) mogao bi umjetnik ovu sliku naslikati: Jedna od ruševina jerusalimskih. Dva časna starca sretnu se na izlazu i rukuju se prijateljski. Jedan je rabi Jose, poznata talmudska ličnost, a drugi je prorok Elija, koji se s rabi Jose om upušta u razgovor. Ova »Putnička pjesma« sastoji iz četiri strofe. Responzija je u njoj dovoljno razvijena, budući da strofe u najužoj vezi stoje, a »put« i »moliti« se svagdje opetuju. Pa i takozvana umjetnička forma ulančivanja završetka jedne strofe s početkom iduće je tu, i to: I. 6: »Dok svrši se molitva moja«, a zatim u II, 1: »Svrši se molitva moja«.

Druga pjesma (Berahot 3a), koja opet potječe od rabi Jose-a, može se smatrati biserom rabinske poezije. Ona teče u neobuzdanom zanosu, a odlikuje se i responzijom i ulančivanjem.

I.

Kaži sinko, kakve glase
Med ruševljem ču li ovim? —
Čuh, gdje jeka odazva se
Gučuć' glasom golubovim,
Jao djeci, s čijih zala
Kuću sam si razorio,
Požaru sam hram svoj dao
I progn'o sam djecu svoju.

II.

Života ti i glave ti žive,
Ne samo ovaj puta
Glas taj zbori tako,
Već dan za danom
Sve po tri puta zbori tako.

III.

Ali nije samo ovo:
Kad Izrael pjeva himne:
»Sveto nek je ime Gospodovo«,
Bog tad sveti glavom kimne
I govori tađ u hramu:
Slava kralju, koga slave,
U njegovu domu tako!

IV.

Koja korist, oče, reci,
Što si progn'o sina svoga?
Ah jao si tužnoj djeci,
A bez stola očinskoga.

Drugi dio prve strofe (II. 5—8) slaže se sa jedinstvom misli strofe IV, 1—4. Ovdje je i umjetnička forma ulančivanja, kako to jasno pokazuje završujuće »tako« (II. 3, 6) i u III. 9, koje se sa »sveto« (III. 3) sriče. U ovoj pjesmi, koja pravu »Batkol« poeziju razvija, mračno je rasulo živim bojama prikazano.

Rabi Jose, koji je htio da u židovskom narodu sačuva uspomenu na svetu zemlju otaca, nije znao da odabere bolji i valjaniji simbol, nego ruševinu, simbol, koji radja u židovskoj duši prebujale izljeve i budi u njoj mnoge predodžbe i nade. To je ideja spasa, koja ovdje dolazi do najjasnijeg izražaja. To je galut, »ruševina od ruševina jerusalimskih«, u kojoj narod, bijedan, gažen, progonjen i ubijan, čezne za mirom i nezavisti. A Bog plače sa svojom izagnanom djecom, pa kao što u Homera Zevs ljutito tresu ambrosijske pramove, kima ovdje Bog svojom glavom.

Stvaralačka snaga rabinske lirike izmaštala je dostojanstvene historijske likove i splela njihove karakteristične osobine sa žalosnim prilikama sadašnjosti. Tako se nalazi u Talmudu pjesma od dvije strofe, u kojoj se pjeva o Davidovoj harfi i prikazuju siromaštvo naroda¹⁾:

I.

Visila je jedna harfa
Nad ležajem David kralja.
Pa kad bješe pola noći,
Tad zastruji hladni sjever
Preko harfe — i zasniva.
U tren usta kralj s ležaja
I zapjeva pjesmu Bogu,
Dok zarude zore plami.

A mudraci Izraela

Skupiše se oko kralja:
»Zdravo kralju — gospodaru!
Kruha treba puk tvoj Juda«.
»»Prehranite se medju sobom!««
»Pregršt hrane ne prehani lava,
Nit' se jama zaspje svojom zem-
ljom«.
»»Tad ajte krepko u dušmanske
kraje!««

II.

Zlatnih niti zasja zora,

U ovoj se pjesmi očituje pjesničko značenje, koje se iz doba Davidova kraljevanja presadilo u rabinsku književnost. Izgleda, kao da je ova pjesma odlomak kakove veće narodne pjesme, koja je slavila ličnost Davidovu. Ne možemo nikako reći s Löwom (Die Lebensalter in der jüd. Literatur, II., str. 316 i sl.), te je grčka priča o Eolovoj harfi morala najprije prodrijeti u Palestinu, da bude prenesena na Davidovu harfu. Priča o davidovskoj eolskoj harfi čisti je nepatvoreni proizvod židovskog naroda, što jasno proizlazi iz tumačenja stiha 2. Kralj. 3, 15: »k'nagen hamenagen« u rabinskoj književnosti (Jer. Berahot I. §. 1; Pesikta d' Rab Kahana, ed. Buber, pag. 53a). U ovoj je pjesmi sačuvana umjetnička forma ulančivanja; tako odgovara strofa I, 8 strofi II, 1.

¹⁾ Jer. Berahot I. §. 1. samo se djelomice odalečuje od saglasnoga mjesta u bab. Berahot 3b i Sanhedrin 16a. U Pesikta r. Kahane (izd. Buber) 62b i 63a gubi ova pjesma uslijed prozajičkoga svoga ustroja svu liričnost. Ostala paralelna mjesta napominje Buber ondje u opasci 15—17.

Još ćemo ovdje spomenuti malenu dvostupastu pjesmu od šest stihova, koju Talmud (Berahot 4a) podmeće kralju Davidu i koja uistinu nastoji, da se srokuje:

Posavjetovah se s učiteljem svojim Mefibošetom
I rekoh ovo učitelju svom Mefibošetu:

Pravo li sam sudio?	Pravo čistim proglasio?
Pravo osudio?	Pravo nečistim proglasio?
Pravo riješio?	I nijesam se stidio.

Razumije se, da jevrejski tekst prijevodom gubi svoje nježne finoće i kolorit.

Za svečanih zgoda pjevale su se razne pjesme i to većim dijelom u izmjeničnom pjevanju i u korovima. Pokojni D. H. Müller tvrdi u svojoj već spomenutoj knjizi, da su izmjenične pjesme u korovima grčke tragedije semitskog podrijetla. Kod promocija, poznatih u Talmudu pod imenom »semiha«, pjevale su se pjesme, od kojih je rabinska poezija sačuvala neke, i ako tek u odlomcima. U Midrašu (Ester raba I.) našao sam jednu pjesmu, koju smatram promocijonom. Čini se, da se i ona, kako njen sastav odaje, pjevala naizmjenice u koru. U njoj se besprikorno sačuvao jevrejski stil, tako te se doima kao biblijska, a ne kao rabinska pjesma. Namištena je ne samo časti učenjaka promoventa, već je ujedno uzvišena himna gaje-nju i procvatu židovske nauke. Ta dosele nepoznata pjesma glasi:

Kad nema jaradi,	Nema učenika.
Nema jaraca.	Kad nema učenika,
Kad nema jaraca,	Nema učenjaka.
Nema krda.	Kad nema učenjaka,
Kad nema krda,	Nema starješina.
Nema pastira.	Kad nema starješina,
Kad nema pastira,	Nema nauke.
Ne postoji svijet.	Kad nema nauke,
— — — — —	Nema učilišta.
Kad nema mališa,	Kad nema učilišta,
Nema odraslih.	Ne postoji svijet.
Kad nema odraslih,	

Kako je židovski narod odvajkada bio nadaren pjesničkim duhom, podao je svakome znamenitom događaju u svom životu sad lirski, sad epski izražaj. Biblija i rabinska književnost sačuvala su nam oskudne ostatke mnogih takovih prigodnih pjesama, katkada samo u pripjevu strofskih tvorbi. Amo idu i preostali odlomci »pjesama kod rođenja«. U starom se naime Židovstvu, a većim dijelom i kod starih naroda, smatrao obilan porod najvećim bogatstvom, pa se stoga u porodici radošno pozdravljao. Takova je na pr. u Bibliji (Gen. 21, 6—7) pjesma Sarina prigodom rođenja Izakova, a u Midrašu (Berešit raba, XXVI) odlomak pjesme, kojem Raban Gamlijel blagosilja svoju kćer k rođenju njezina najstarijega sina,

PJESMA SARINA.

Radost učini meni Bog!
 Kogod čuje, raduje se sa mnom.
 ... Ko bi kad rekao Abrahamu:
 Dojit' će djeću Sara!
 Ta sina sam rodila na stare
 [mu dane!

BLAGOSLOV R. GAMLIJELA.

Nek' ne prestanu »jao«¹⁾
 Usta ti vikat':
 Jao, ne pije sin moj!
 Jao, ne jede sin moj!
 Jao, ne polazi sin moj
 U školu!

Velikom su zaslugom rabini smatrali pjevanje za razveseljivanje zaručenih. »U kući zaručenih zasluga je pjevanje« (Berahot 6 b). Urešeni mirtinim granjem običavali bi na vjenčani dan plesati pred nevjestom. Početak neke, svakako izgubljene svadbene pjesme sačuvala je rabinska poezija (Ketubot 16b—17a). Rabi Juda bar Ilaj uresio se mirtinom granom, »umraked lifne hakala« (plesao je pred nevjestom) i pjevao: »Kala naa vahasuda« (Lijepa, milovidna nevjesto!). Sjećam se, kako je prof. Gunkel na berlinskoj univerzi u svome predavanju dokazao, kako u Bibliji uz »Pjesmu nad pjesmama« ima mnogo ostataka svadbenih pjesama. Dovoljno nas na to sjeća početak 5. poglavlja knjige Ješajine. Svadbene su pjesme bile udešene na poizmjenično pjevanje, a to je bilo prema naravi stvari. U Talmudu (Berahot 31a) nalazimo takovu pjesmu:

Jao nama, što umiremo!
 Jao nama, što umiremo!
 (Zbor):

O, gdje li je učenje Tore,
 O, gdje li je vršenje Micve,
 Da nas zaštićuju?

Sve pjesme, pjevane u poizmjeničnom koru, već su zato pravilno udešene, jer su bile tekst narodnim melodijama. Ove su pjesme glasovi slavlja iz blažene vreve radosnih narodnih svečanosti. U njima pulzira umnonaslastan i narodni život Jude, te nam ujedno odrazuju sretnu prošlost. U Jerosolimu slavila se u okolnim vinogradima na dan 15. Ava, kad se dovršila sjeća drva za žrtve, i na dan pomirbe velika narodna svečanost. Djevojke u bijelom ruhu, koje su i najbogatije uzajmile, da ne bi siromašnije posramile, zapjevale su uz druge pjesme, koje bi plesale u kolu, pred sakupljenim mladićima u poizmjeničnom koru ovu pjesmu snubljenja (usp. Taanit 26a, 31a):

Lijepo:
 Svratite oči svoje ljepoti,
 Jer žena se rodi ljepote radi.

Plemenite:
 Svratite oči svoje spram rodu,
 Jer žena se rodi djece radi.

Ružno:
 Uzmite kup svoj, nebesa vam
 [vaših,
 Štovanjem da nas uredite svojim.

Sve:
 Oj, digni, mladiću, oči svoje
 I gledaj dobro, što li izabireš!

¹⁾ Zato, što će ti dijete ostati živo, ti ćeš uvijek vikati »jao«.

Na drugome jednom mjestu Talmuda (Suka 53a) nalazi se odlomak jedne poizmjenične pjesme, koja se u melodičnom ritmu pjevala prigodom »radosti radi zahvaćenja vode« (Simhat bet hašoeva). Najpobožniji i najbolji iz naroda plesali su pred radoznanom svjetinom s gorućim bakljama u ruci i izvadjali s njima kojekakve majstorije, bacajući ih u vis i hvatajući ih opet. Ovaj odlomak glasi:

Pobožni i valjani (pjevali su):	Pokajnici:
Slava našoj mladosti,	Slava našoj starosti,
Što ne postidjuje naše starosti!	Što naplaćuje zrijehe mladosti!

Svi:

Slava onom, koji ne sagriješi,
A tko sagriješi, prošteno bilo!

U većini rabinskih pjesama dolazi biblijski stih kao motto sad na početku, sad na koncu. Na početku ga na pr. nalazimo u »Pjesmi o Hamanu« (Ester raba I), a na koncu u ritmički zvučnoj »Pjesmi o svijetu vječnoga bivstva« (Berahot 17a).

Pomenuta pjesma o Hamanu, na koju sam naišao, bit će, da je spadala u ciklus izgubljenih narodnih pjesama, a nastala je po saopćenju Midraša (Ester raba I.) u perzijskoj dijaspori. Jezik ove pjesme podsjeća svojom čistoćom i finoćom na način biblijskog izražavanja. Ta pjesma glasi:

Adam je prvi među stvorovima,	Otnijel prvi među razdjeljivcima,
Kajin prvi među ubicama,	Samuel prvi među pomazateljima,
Abel prvi među ubijenima,	Saul prvi među pomazanima,
Noa prvi među spašenima,	David prvi među glazbenicima,
Abraham prvi među obrezanimima,	Salomon prvi među graditeljima,
Izak prvi među svezanimima,	Nevuhadnecar prvi među zaračima,
Jakob prvi među krotkima,	Ahašveroš prvi među prodavačima,
Jehuda prvi među plemenima,	Haman prvi među kupcima.
Josip prvi među pobožnima,	
Aron prvi među svećenicima,	
Mojsija prvi među prorocima,	
Jehošua prvi među osvajačima,	

Ova pjesma smjera u svoja posljednja dva stiha na ono mjesto u knjizi o Esteri (3, 9—12), gdje Haman nudi Ahašverošu deset tisuća srebrnih talenata, da bi mu izručio Židove na milost i nemilost. Na čelu je toj pjesmi motto, uzet iz knjige Ješajine (41, 4): »Tko je to učinio i izvršio? Onaj, što poziva naraštaje od početka«. Naprotiv se pjesma o svijetu vječnoga bivstva završuje mottom, uzetim iz druge knjige Mojs. (24, 11): »I gledahu Boga te jedjahu i pijahu«. Sama pjesma glasi (Berahot 17a).

Na drugome svijetu nema	Ni mržnje,
Ni jela,	Ni svadje.
Ni pila,	Pobožni sjede ondje
Ni putenosti,	S krunom na glavi
Ni tvora ni djela.	Uživajuć, sjaj božanstva.
Ni zavisti,	

U rabinskoj poeziji nalazimo često pjesama, što se zbog svoje epske dotjeranosti čitaju poput stihova Homerovih. U njima odaje rabinski pjesnik visoko shvatanje nutarnjeg života starih naroda, pri čemu svoj vlastiti narod prosudjuje najstrožom objektivnošću. Kao primjer te vrsti epskih pjesmotvora priopćujem slijedeću pjesmu (Ester raba I.), koju je rabi Natan nazvao „Eser midot« (Deset mjera):

Deset je česti bluda širom svijeta,
 Devet u Aleksandriji, a svuda deseta.
 Deset je česti bogatstva širom svijeta,
 Devet u Rimu, a svuda deseta.
 Deset je česti siromaštva širom svijeta,
 Devet u Ludu, a svuda deseta.
 Deset je česti čarolija širom svijeta,
 Devet u Egiptu, a svuda deseta.
 Deset je česti gluposti širom svijeta,
 Devet u Izmaelaca, a svuda deseta.
 Deset je česti zdravija širom svijeta,
 Devet u Izmaelaca, a svuda deseta.
 Deset je česti obilja djece širom svijeta,
 Devet u Perzijaca, a svuda deseta.
 Deset je česti dražesti širom svijeta,
 Devet u Mediji, a svuda deseta.
 Deset je česti rugobe širom svijeta,
 Devet na Istoku, a svuda deseta.
 Deset je česti snage širom svijeta,
 Devet u Kaldejaca, a svuda deseta.
 Deset je česti hrabrosti širom svijeta,
 Devet u Judeji, a svuda deseta.
 Deset je česti ljepote širom svijeta,
 Devet u Jerusolimu, a svuda deseta.
 Deset je česti mudrosti širom svijeta,
 Devet u Erec Jisraelu, a svuda deseta.
 Deset je česti Tore širom svijeta,
 Devet u Erec Jisraelu, a svuda deseta.
 Deset je česti licemjerja širom svijeta,
 Devet u Jerusolimu, a svuda deseta.

I oprostajna pjesma od velike je važnosti u rabinskoj poeziji. Već u biblijsko doba smatrao se oprostaj svečanim momentom. Kraj ovakovih prilika uobičajili su se blagoslovi, međusobne opomene, izjave prijateljstva i krajnje vjernosti. U rabinskoj se

književnosti toplo preporuča opraštanje od članova porodice, ukućana, učitelja i prijatelja, pri čemu se opraštajni cijelov (»nešika šel prišut«) smatrao svetim (Berešit raba, 70). Ovakovi su se svečani časovi upotrijebili za saopćivanje dobrih nauka, koji bi imali da budu način za spominjanje. Daljni razvitak ovih opraštaja bijahu opraštajne pjesme, koje bi gosti prije rastanka kazivali domaćinu kao izraz svoje zahvalnosti. Da bi ove pjesme trajnije djelovale, sastavljene su što tamnim, zagonetnim jezikom, što u obliku uporedbe. Najljepše su opraštajne pjesme, koje se nadovezuju na kakvu poredbu ili neke stihove u Bibliji.

Prikazat ćemo ovdje bar donekle obe vrsti spomenutih opraštajnih pjesama. Rabini su pri rastanku s rabi Amijem otpratili potonjega ovom pjesmom (Berahot 17a):

Uživaj svijet svoj za svoga života.
 Bio tvoj konac za vječni svijet,
 A nada ti bila dovijeka!
 Srce ti išlo za razborom vazda,
 Mudrost nek zbore usnice tvoje
 Jezik tvoj pjevao popijevke slavlja,
 Pogled tvoj naprijed vazda nek' gleda!
 Nek' nauke svjetlom oči ti sv'jetle!
 Nek' lice ti sjaji k'o nebeski sjaj!
 Mudrost nek' zbore usnice tvoje,
 Nutrina tvoja osjeća veliku radost,
 Jer uvijek si tako skrenuo korake svoje,
 Da slušaš riječi vječnoga Boga.

Jonatan ben Azaj i Jehuda ben Gerim oprostili su se od svog učitelja rabi Simona ben Johaja, a valjalo im je prije svoga odlaska blagosloviti i njegova sina. Oni mu rekoše ovo (Moed katan 9b):

Dao Bog,	Da ti se kuća razori,
Te posiješ, a ne žanješ;	A ti da stanuješ kao gost;
Uneseš, a ne odvezeš;	Stol da ti se uznemiri,
Otidjes, a ne vratiš se; —	A život da ti se ne obnovi.

Sin rabi Simona ben Johaja, misleći, da je samo kletve čuo, otrči sav prestavljen ocu. Ali ga ovaj umiri: »Ti si blagoslovljen, a ne proklet, razumij riječi mudraca. Prvo ti želi, da odgajaš djecu, ali da ih ne sahraniš. Drugo, da žene tvojih sinova udju u tvoju kuću, ali da je ne ostave radi smrti svojih muževa. Treće, da ti se udate kćeri ne povrate u kuću kao udovice. Četvrto, da svoj život ovdje smatraš polovičastim, jer te na drugom svijetu cijeli očekuje. Peto je slika blagoslovenog porodičnog života, u kojem nas okružuju vesela djeca, a muž svoje žene ne mijenja.

Njemački je pjesnik Uhland temu svoje poznate pjesme »Die Einkehr« preuzeo iz rabinske poezije, a da nije ni jednom riječi spomenuo njena izvora. No time, što ju je uvrstio u svoju

zbirku »Naturlyrik«, izrekao je, i ako nesvijesno, ispravan sud o duhu rabinske poezije. Praoblik te rabinske pjesme (Taanit 5b—6a), koju govori gost domaćinu, glasi u prijevodu ovako:

Idjaše pustarom nekada putnik	Korjenje ispod tebe?
I bješe gladan, trudan, žedan	Ta svježe ti vrelo
I spazi drvo	Natapa korjenje tvoje!
S vočkama slatkim	Pa neka je milost ti božja,
S ugodnom sjenom,	Te bi svaka klica,
I žubor vrelo topi	Što će s tebe se sadit',
Kor'jenje njeg'vo.	Tebi, o drvo, ravna bila.
Zagrize u plodove njeg've	A i ti,
I napi se vodice njeg've	Čim da ti hvalim?
I sjedne u njegovu sjenu.	Zar znanjem?
Ojačan hranom reče:	Imaš znanja!
»Drvo! o drvo!	Zar obiljem?
Čim da te blagoslovim?	Imaš obilja!
Zar da ti želim,	Zar djecom?
Nek' plodi ti budu slatki?	Imaš djece!
Ta slatki su plodovi tvoji!	Pa neka je milost ti božja,
Zar to, da sjena ti kr'jepi?	Da tvoje klice zasadjene
Ta sjena ti ugodno kr'jepi!	Na drugom mjestu
Zar to, da vrelo ti vlaži	Cvatu poput tebe!«

Praštali bi se i s knjigom, koju bi do kraja pročitali. Ovakova pjesma sadržaje oris dojmova, što ih je sadržaj knjige u čitaoca ostavio. Većina tih pjesama pisana je najčišćim jevrejskim jezikom.

Obratimo se sad važnom dijelu rabinske poezije, pjesmama posmrtnicama i tužbalicama. Javno žalovanje nad smrću milog člana porodice ili znanca i prijatelja sačinjavalo je već i u Bibliji znatan dio pogrebnih svečanosti. Iz Biblije poznati su »mekonenim« (naricatelji) i »mekonenot« (naricalice), koje su morale biti kod pogreba. Glasovita je tužbalica kralja Davida, kad je čuo za smrt Jonatanovu i Saulovu (II. Sam. I., 17. 27). Biti sahranjen bez ubičajenog naricanja smatralo se pogrdom i uvredom časti i držalo se za kazan božju. Prema vijestima u rabinskoj književnosti pjevale su se tužbalice uz pratnju vokalne i instrumentalne glazbe. Svakoj naricalici pripadale su dvije frule. Kod sprovoda išle su u Galileji ispred škrinje, u Judeji pak iza nje, a poziv na tugu glasio je (Moed katan 8b): »Plaćite s nama svi, koji ste tužna srca!«

U tužbalicama se ističu zasluge mrtvačeve. Takove su se pjesme pjevale sad u koru, sad opet recitativno po cijelom narodu (Moed katan 28b): »Što znači in u j? — Tužbalica, koju je više žena počelo pjevati u isti mah. Što znači kina? — Tužbalica, koju samo jedna žena započinje pjevati, a ostale poslije prate«. Odmjerenim kretnjama tijela davao se tužbalici takt, i to l a m a n j e m r u k u, u d a r a n j e m u p r s a i t a p k a n j e m n o g u

(Moed katan 27b). Rabi Hanim, zet rabi Jehude Nasija, živio je dugo bez djece i tek nakon dugogodišnjega braka rodi mu se sin, ali on umrije istog dana, kad mu se sin rodio. Za njegovom smrtnu tuguje vrlo duhovito ova kratka tužbalica (Moed katan 25b):

Radost se u tugu izvrnu,	U doba radosti uzdiše,
Naslada se priveza za jauk.	U doba milosti nesta pomi- [lovanoga ¹].

O rabi Abini sačuvao nam je traktat Semahot (VIII.) ovu tužaljku:

O, palme, njišite glavom	Dajte, da tužimo noću kao danju
Nad pravednikom poput palme!	Nad onim, što noći nam učini [danima.

U traktatu Moed katan (25b) nalazi se tužaljka nad smrtnu jednoga učenjaka, rodona Babilonca, koje zanos podsjeća na stil Horacijevih oda:

Pleme je časnih djedova došlo iz Babela,
Donijelo sa sobom knjigu je borbi;
Dodjoše pelikani i ježi jatmice,
Da gledaju veliku nesreću, što rodi je Šinar.

Žalio Gospod se na cio svijet,	Onaj, što stoluje nad oblakom,
A nama je uzeo našu dušu,	Raduje se i uživa,
S koje se vazda radov'o —	Što došla je ravno pred njega
Poput nakićene nevjeste bje.	Duša čistoga, pravednog.

U traktatu Semahot (XVIII) sačuvala se tužaljka o Samuelu Malom, koja se može zacijelo smatrati jednim od najljepših bisser-zrna rabinske poezije. Metar se odlikuje zvučnim ritmom i sjeća nas Byrona i Heinea. Tužaljka glasi:

Nad ovim daj, da teče, suzi!	Bogati ginu,
Nad ovim daj, da plače, tuzi!	Do blaga se vinu
Kraljevi trunu,	Djeca.
A baštine krunu	Samuel Mali, što mu daje kob,
Djeca.	Uze sa sobom sve to u grob.

Na svršetku ovih elegija navest ćemo još odlomak jedne izgubljene tužaljke, što se odlikuje melodijskim zvukom i izrazitim proročkim stilom (Moed katan 25b):

Kad čedrove zahvate plami,	Što li će raditi močvarne ribe?
Što li će sad izvopi zida?	U tekuću vodu udica pade,
Levjatana izvukoše udicom,	Što li će sad voda cisterna?

Razdioba jevrejskoga jezika u perijode tek je pomagalo povijesti, kako se to vidi iz ovo nekoliko pjesama rabinske književnosti. Vidimo jasno i razgovijetno, da duševni život, a

¹ t. j. u vrijeme, kad je Hanin pomilovan sinom, umro je pomilovani. Pjesnik izvadjala igru s riječima „Hanin“ (pomilovani) od „Hanina“ (milost).

isto tako i jevrejski jezik u svom velikom i prostranom opsegu ne poznaju nikakvih oštrih odlomaka, a gdje se na oko javljaju novi zameci, tamo su već odavna pripravljeni i ukorijenjeni u starome, jer je jevrejski jezik, koji u naše doba nanovo cvate, cjelina. Njegove se ljepote očituju osobito u basnama, koje obuhvataju velik dio rabinske knjige, a njihovo bi obradjivanje iziskivalo naročitu omašnu raspravu. Ako skupimo cijelu sadržinu rabinske poezije, uvidjamo, kako je ona vazda nastojala da izgradi etički princip do najvećeg savršenstva i kako čovječanstvu propovijeda ljubav i prijateljstvo. Rabinska poezija, koja se najvećma nalazi u našoj liturgiji, bijaše krasan uzor jevrejskim pjesnicima u Španiji, o kojima se pjeva:

»Kad je prestao da pjeva zbor rabina,
Zazvučila tad je lira Španijinih sina;
Kad istočnih sinova srca bjehu pusta,
Tad propjevaše na Zapadu usta!«

